

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENTIFIC RESEARCH:
MODERN CHALLENGES
AND FUTURE PROSPECTS**

**PROCEEDINGS OF III INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
OCTOBER 21-23, 2024**

**MUNICH
2024**

SCIENTIFIC RESEARCH: MODERN CHALLENGES AND FUTURE PROSPECTS

Proceedings of III International Scientific and Practical Conference

Munich, Germany

21-23 October 2024

Munich, Germany

2024

UDC 001.1

The 3rd International scientific and practical conference “Scientific research: modern challenges and future prospects” (October 21-23, 2024) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2024. 503 p.

ISBN 978-3-954753-06-2

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Scientific research: modern challenges and future prospects. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2024. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-modern-challenges-and-future-prospects-21-23-10-2024-myunhen-nimechchina-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: munich@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2024 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2024 MDPC Publishing ®

©2024 Authors of the articles

УДК 37.015.31:784.4(045)

**МУЗИЧНА МОВА УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ЯК ЗАСІБ
МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

**Данильченко Людмила Теодорівна,
Бесшапошникова Тетяна Василівна,
Костіна Людмила Михайлівна,**

викладачі

Харківська гуманітарно-педагогічна академія
м. Харків, Україна

Анотація. У статті йдеться про ритмо-інтонаційні особливості українських народних пісень та їх вплив на формування вольових якостей молоді особистості.

Ключові слова: Українська народна пісня, вольові якості, виховання, особистість, молоде покоління.

Вступ. Українська народна пісня є важливим засобом музично-естетичного та патріотичного виховання молодого покоління. Адже пісня через свою специфічну особливість і неповторність, шляхом цілеспрямованого та систематичного впливу допомагає формуванню світогляду, моральних і вольових якостей, духовної культури особистості. Ставлення здобувачів освіти до української народної пісні у процесі навчання повинно набувати якомога більшої естетичної орієнтації. Загальновідомо, що українська народна пісня завжди була і є основною складовою культури народу. Саме в пісенній народній творчості зберігались характерні риси етносу – обряди, вірування, особливості мови та інші прояви національної самобутності. У контексті цього, актуалізується питання вивчення українських народних пісень, як багатого пласту культури, що акумулює риси національної самоідентичності, ментальності, свідомості; визначення їх ролі для музично-естетичного і патріотичного виховання, духовного розвитку,

формування вольових якостей молоді особистості.

Виклад основного матеріалу. У Національній доктрині розвитку освіти України визначено мету державної освітньої політики, яка «полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [4]. Для реалізації цієї мети процес виховання має бути цілеспрямованим і комплексним, кожен освітній компонент, кожна виховна сфера – служити цілям формування особистості, якій притаманна воля, свобода, незалежність, здатність відстоювати свої ідеї та переконання.

Воля розглядається вченими як психічна діяльність особистості, яка виражається у свідомих і цілеспрямованих вчинках. Для вольових проявів суттєво те, що під їх впливом мислення людини стає емоційно-вольовим, дійовим, спонукає до вчинків. На думку вітчизняного вченого, психолога І. Беха, «...воля, спонукаючи до моральних дій, приводить до розвитку особистості» [1], а моральні властивості, які складають ядро особистості, є похідними волі. Такі якості особистості, як самостійність і відповідальність, громадянськість і цілеспрямованість, принциповість та працьовитість, дисциплінованість та ініціативність, активність та потяг до творчості, наполегливість і рішучість неможливо надбати без вольових якостей, що є фундаментом їх формування.

Мета статті – проаналізувати вплив музичної мови українських народних пісень на створення певного психологічного настрою, що сприяє формуванню вольових якостей характеру, засвідчити важливість пріоритетного ознайомлення підлітків і молоді з українською народною піснею-невичерпним джерелом музичної творчості свого народу.

Емоційно-вольовий прояв у поведінці людини свідчить про створення,

завдяки волі, допоміжного спонукання, змінення смислу дії на більш значущий. Виникають переживання, що пов'язані з передбаченими наслідками дії. Важливо зауважити вказівки багатьох вчених на тісний зв'язок вольових явищ саме з емоційним станом і почуттями людини. Із усіх видів мистецтва світ емоцій і почуттів найбільш підвладний саме музиці. У першому сучасному українському підручнику з теорії музики вказано: «Їй (музиці) найбільш доступне відтворення живого руху почуттів в усіх його проявах і відтінках. В передачі цієї сфери людського життя їй немає рівних» [5, с. 6].

Мова музики – це мова звуків. «В її основі лежить звуковисотна інтонація, що розвивається у часі, має динамічне та темброве забарвлення і вироблені віками принципи формоутворення... Відображаючи життя, музика через вплив на психіку людей певною мірою, опосередковано допомагає формувати суспільну думку» [5, с. 6].

Широкий спектр мовленнєвих інтонацій і стилів музика вбирає та переплавляє у власний ритмо-інтонаційний матеріал: повсякденно-мовленнєвий і публіцистичний, ораторський, канцелярсько-бюрократичний та інші; типові інтонаційні формули: привітання, звернення, прохання, гнівна відповідь тощо. Тому ритмо-інтонаційна своєрідність музичної мови вельми залежить від інтонаційного багатства та особливостей національної мови.

Вокальна та вокально-інструментальна музика пов'язана з магією людського голосу. Тому її різноманітні види є невмирущими, вони з глибини віків несуть інформацію про культурно-історичне життя народів. Численні жанри української народної пісні передаються з покоління в покоління, відображаючи основні риси національного характеру. Вітчизняні діячі мистецтва, дослідники та науковці М. Грушевський, І. Франко, І. Нечуй-Левицький, Г. Ващенко, Ф. Вовк, Д. Донцов, О. Кульчицький, В. Липинський, О. Лупій, Д. Чижевський визначали такі позитивні риси українського характеру:

- глибока релігійність, сентиментальність, ліризм, гумор, артистизм і поетичність (у віршах і піснях);

- шанобливе ставлення до землі;
- доброта, щирість, задушевність, працьовитість, ощадливість;
- гостинність, доброзичливість, підвищена чутливість та емоційність.

Ф. Колесса у своїх музикознавчих працях вказує на «незвичайну співлюбність», «палку розміряно-меланхоличну вдачу» українців [3, с. 248].

Проте риси характеру, пов'язані з вольовими якостями, залишились поза увагою дослідників. Хоча серед сотень тисяч українських пісень багато таких, що відображають відвагу, спритність, винахідливість, мужність і багато інших рис, що потребують саме вольових якостей. Наприклад, дослідники козацьких традицій зазначають більше двохсот тисяч українських пісень, що виконувались козаками. Козак-воїн – це захисник вітчизни, свого народу, готовий до самопожертви, мужній і самовідданий, вірний у дружбі та коханні. Відомо, що одним із законів козацької честі був і є розвиток власних фізичних і духовних можливостей, вольового потенціалу.

Українська науковиця Д. Дубравська зазначає, що «воля – це психічна функція, яка передбачає регулювання людиною своєї поведінки відповідно до найбільш значущих для неї мотивів... Вольові процеси розвиваються з емоцій і почуттів, як процеси вищого рівня, тісно пов'язані зі свідомістю... Виділення значущого ніби передбачає активність особи, готує до тієї чи іншої діяльності, включає спонукання» [2].

Якщо виділення значущого може виникати з тексту пісні, то емоції та почуття – сфера впливу музичної мови. Пісня може зробити більш значущою мотивацію людини до діяльності. Відомо, що одні й ті ж слова, вимовлені з певною інтонацією, можуть суттєво змінити смисл, внаслідок чого виникають інші емоції, почуття тощо. Тому опанування музичною ритмо-інтонацією пісні має важливе значення. Усвідомлення того, які саме елементи музичної мови покладені в основу музичного образу та сприяють створенню певної емоційної атмосфери в синтезі зі словом, – це запорука успішного сприймання пісні в цілому.

Найбільш важливим елементом пісні є мелодія, де специфічним

компонентом є звуковисотна лінія, тобто мелодичний малюнок, інтонаційний склад. Серед сотень тисяч мелодій українських народних пісень неможливо виділити якийсь найтиповіший вид формування інтонаційної послідовності. Розмаїття мелодичних утворень, безліч різновидів сполучення їх із іншими компонентами музичної мови – метро-ритмом, ладом, гармонією, синтаксисом, тематизмом, жанровими деталями – робить явище української пісні як унікальним, так одночасно, широкоформатним. Закономірні підйоми та спади в мелодії відображають тонкі емоційні нюанси, які впливають як на психофізичний стан, так і на естетичні почуття.

Маршові, енергійні пісні мають свої ритмо-інтонаційні особливості. Це темп «ходою», від прискореного до помірно швидкого. Ритмічний малюнок чіткий, часто рівномірний, типовим є використання різновидів пунктирного ритму. Синкопа зустрічається, як правило, тільки в кульмінаційних моментах. Показовим є ритмічний малюнок стрілецької пісні «Ой у лузі червона калина», яка написана Степаном Чарнецьким на початку 1914 року та була настільки популярною, що вважається народною. А з 2022 року у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням в Україну ця пісня набула нової хвилі популярності та стала всесвітнім шлягером. У пісні «Козацькому роду нема переводу» на сильну долю в заспіві звучать рівномірні восьмі ноти, а четвертна тривалість системно припадає на відносно сильну долю в середині такту. Цей прийом ніби «підштовхує» рух і одночасно його тримає в певних рамках – «дисциплінує». Секвентний розвиток мелодії також створює атмосферу впевненості та цілеспрямованості. Ускладнення ритму в приспіві – поява пунктирного малюнку – є найбільш вагомим активізуючим прийомом, який завжди створює ефект підсилення емоційного впливу.

Одним із найпоширеніших прийомів активізації розвитку мелодії є ритмічний контраст (буває ще контраст інтонаційний та ладо-гармонічний) у межах однієї української пісні. Цікаво, що типовим є застосування не більше одного чи двох вищевказаних прийомів одноразово. Так, наприклад, у пісні шкільного репертуару «Іди, іди, дощику» присутній прийом збільшення

тривалості нот при повторенні інтонаційної фрази.

Щодо ритмічних особливостей найбільш популярних українських народних пісень та зручності їх використання в освітньому процесі (особливо для інструментальної практики) відзначимо застосування танцювальних ритмів: «Лугом іду, коня веду» – ритм кувяка, польського народного танцю, «Сонце низенько, вечір близенько» – вальсоподібний ритм, «Ой, дівчино, шумить гай» – ритм баркароли. Взаємопроникнення музичних культур європейських народів не повинно лишатися поза увагою педагога. Це може здійснити свій позитивний вплив на виховання особистості та формування рис її характеру.

Відомо, що ритм грає об'єднуючу роль, примушує більшість виконавців і слухачів налаштуватися на певну хвилю. Виникає атмосфера піднесення, що вельми впливає на механізми «наслідування». У цілому, як солоспів, так і гуртова пісня викликають більш-менш сильну психофізичну реакцію, яка, у свою чергу, потребує закріплення, щоб трансформуватись у джерело виховного та естетичного впливу. Багато українських пісень мають рівномірний ритм, але завдяки інтонаційним, тембровим і формоутворюючим особливостям мелодії набули привабливості, відомості та популярності. Показовою в цьому сенсі є пісня «А ми просо сіяли». Швидкий темп, рух початку мелодії по звуках тонічного тризвуку, відхилення в паралельний мажор у межах невеличкого звукового діапазону – все це сприяє легкому органічному сприйманню мелодії і, завдяки цьому, позитивному, естетичному та емоційному впливу. Ця пісня цікава своєю синтаксичною будовою. Трिताктові музичні фрази більш динамічні, особливо у швидкому темпі, ніж двотактові, або чотиритактові структурні квадрати. Рух тритактових фраз можна порівняти з бігом колеса відносно рівномірного пересування, наприклад, куба. Ця особливість сприяє створенню активної атмосфери, що збуджує до дії, і це, у свою чергу, є шляхом до формування активного вольового характеру особистості.

У навчальних програмах закладів освіти є багато українських народних пісень, що виховують інтерес до праці, наприклад, «Грицю, Грицю, до роботи», «Сіяв мужик просо», «Вийшли в поле косарі» та інші. Їх музична мова цікава

саме своєю здатністю впливати на емоційну сферу, викликати потяг до оцінки дій і досвіду інших людей та порівняння зі своїми уявленнями. Таким чином, за допомогою української народної пісні здійснюється формування однієї зі складових механізму «я-концепції» – оцінка практичної діяльності людини, а саме це необхідно для формування вольових якостей особистості.

Одна з найвідоміших українських народних пісень «Засвіт встали козаченьки» часто звучить у вокальному, хоровому, інструментальному, оркестровому варіантах (наприклад, в опері М. Лисенка «Тарас Бульба»), широко використовується в репертуарі народних танцювальних ансамблів, у музиці для кіно, театральних спектаклів тощо. Тут найхарактернішим є інтонаційний склад мелодії, що починається зі стрибка на октаву, має чергування стрибків і плавного руху мелодії в поєднанні з рівномірним ритмом та хвилеподібним малюнком. Популярність цієї мелодії (навіть без віршованого тексту) і численного ряду подібних до неї, свідчить про її великий вплив на емоційний, психофізичний стан людини. Можна навести безліч прикладів, де визначається ритмо-інтонаційна подібність мелодій, але завдяки ладовій, темповій і текстовій різниці вони сприймаються по-різному. Це пісні «Ой на горі та жінці жнуть» і «Дівка в сінях стояла». Їх мелодії досить відомі та широко застосовуються не тільки в пісенному, а й у класичному та навчальному репертуарах. Характерно, що початок цих двох мелодій має низхідний напрямок руху до тоніки. Такий прийом надає мелодії характеру впевненості та цілеспрямованості, без будь-якого впливу тексту. Навпаки, у мелодіях пісень «Ой у лузі та ще й при березі» та «Ой при лужку, при лужку» висхідний рух мелодії припадає на тексти: «...Я походу та ще й не боюся...» та «кінь летить стрілою». Питання зв'язку мелодії з текстом дуже важливе і завжди розглядається в ракурсі їх єдності для створення певного художнього образу. Щодо створення умов для виховного впливу, для формування вольових якостей характеру цей аспект має головне значення. Тому педагог повинен розглядати не тільки віршований текст, як основний важіль педагогічного впливу, а й музичну мову, що є не додатком до тексту, а важливою складовою,

вагомим чинником формування певних рис характеру особистості.

Вище зазначалось, як музична мова може впливати на появу емоцій, виникнення почуттів. У той же час вчені доводять, що «для вияву почуттів теж необхідна воля» [6, с. 361-362]. Отже, взаємовплив і тісний зв'язок «причини і наслідків» залежить від музичної мови твору, яскравості та якості її відтворення. Якщо переживання розглядається як регулятор діяльності, то потреби та інтереси – це стимул до активності людини. Ще у XVIII сторіччі французький філософ, просвітитель, письменник, автор книги «Система природи» П. Гольбах зазначав, що інтерес – це єдиний мотив людської діяльності. Тому педагог, що прагне впливати на молодь через пісню, повинен забезпечити появу інтересу до неї.

Слухання і виконання народної пісні потребує особливої підготовки. Педагогу, який ставить мету впливати на формування саме вольових якостей, треба уважно підбирати ілюстративний матеріал, щоб пісенний репертуар викликав інтерес, був пізнавальним та естетично привабливим.

На думку Д. Дубравської, людина – це найбільш досконала система, яка сама себе регулює, навчає, змінює, а також є найскладнішою і найзагадковішою з усіх систем, наявних у живому і неживому світі [2]. Воля не є природною чи генетично даною здатністю, вона формується у процесі життя, у реальній діяльності, яка потребує певних вольових якостей і навичок вольової регуляції. У світлі поставленої проблеми щодо пріоритетного вивчення української народної пісні на заняттях з музики, педагогу варто зважати на системність процесу та різноманітність методів навчання, широкого застосування міжпредметних зв'язків. Формування вольових якостей особистості через опанування певного пісенного репертуару повинно стати дороговказом для сучасного педагога-музиканта.

Висновки. Підрастаюче покоління – це майбутнє української держави, для якого ми зобов'язані знаходити втрачені сторінки історії, зокрема пісенної. Потужний потенціал української народної пісні, якій притаманна життєва змістовність, величезна емоційна насиченість, яскрава образна виразність,

дарує естетичну насолоду, створює умови розвитку художньої свідомості, розширює кругозір, сприяє розвитку творчих здібностей, формуванню вольових якостей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ: Україна-Віта, 1995. 202 с.
2. Дубравська Д. М. Основи психології: навчальний посібник. Львів: Світ, 2001. 280 с.
3. Колесса Ф. М. Музикознавчі праці. Київ: Наукова думка, 1970. 592 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти. Офіційний портал Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
5. Смаглий Г. А., Маловик Л. В. Основи теорії музики. Харків: Факт, 2005. 384 с. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
6. Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А. Психологія. Київ: Либідь, 2008. 560 с.